

ИНТЕРПРЕТАТОРКАТА НА НАРОДНИ ПЕСНИ, ПОЕТЕСАТА ЦВЕТА МАЗНЕОВА

Славчо Ковилоски
Институт за македонска литература, Скопје
Датум на прием: 23.2.2023 година

Апстракт: Предмет на нашето истражување е Цвета Мазнеова, позната интерпретаторка на народни песни, од селото Лешко, Горноцумајско. Главни извори со податоци за неа, се нејзините синови Антон и Христо Поп Стоилови. Антон запишал 150 песни, од кои се објавени само еден мал дел. Најголемиот дел од испеаните песни се јуначки песни, а потоа следуваат: битовите песни, песни од политичкиот живот, ороводни песни итн. Што се однесува до метриката на стиховите, во нејзините пеења доминираат осмерецот и десетерецот. Композициската стегнатост на песните на Мазнеова ни ја покажува како опитна пејачка, изградена во стилот, која повеќе посветувала внимание на ритмиката, отколку на проширување на поетските и на приказничките мотиви. На сметка на големите заплети и на можностите што ги нудела народната поезија преку големиот број варијанти на еден мотив, интерпретациите на Мазнеова се со креативна инспирација, лесни, певливи и организирани во такт.

Клучни зборови: Цвета Мазнеова, Антон Поп Стоилов, Христо Поп Стоилов, с. Лешко, народни песни, XIX век

Кон богатото македонско фолклорно наследство

Богатото македонско фолклорно наследство, затскриено зад превезот на анонимноста, изобилува со интерпретатори и интерпретаторки (пејачи и пејачки), кои, со својата енергија, со својот творечки порив и со своите интелектуални способности отскокнуваат од другите. Примерите со Дафина од Просеник, Дафа Цепенкова, Депа Каваева, Парашкева Сирлешчова и уште голем број други пејачки, само ги потврдуваат нашите ставови дека овие одбрани, даровити жени (и мажи) се нешто повеќе од обични интерпретатор(к)и на народни песни.

Овие пејачки, за коишто сме пишувале во повеќе наврати, не се концентрирани на еден потесен регион, туку ги наоѓаме по должината и напреку целата територија на османска Македонија, од крајните западни предели, односно од охридско-струшкиот крај, преку Битолско и Прилепско, па сè до најисточните македонски предели, односно Банско, неврокопскиот и пиринскиот крај. Различните тематски инспирации испеани на, исто така, различни говори само ги дополнуваат нашите сознанија за даровитоста на македонските интерпретаторки на народни умотворби. Ваквите интерпретаторки

имале „поетски усет“, при што ги чувствувале: неправилностите на ритмичките делови, цезурите, како и местата, каде што можеле да стават рима, епитет и сл. Освен тоа, некои од нив имале исклучително добра меморија, па паметеле и знаеле да испеат и по повеќе десетици народни песни, а некои и преку стотина. Токму во оваа одбрана група, којашто умееа и да памти и да интерпретира, односно да (пре)создава, влегува и народната пејачка Цвета Мазнеова од Горноџумајско.

Во XIX век градот Горна Џумаја се наоѓал во непосредна близина на границата со Бугарија и бил седиште на истоимената каза, во рамките на Серскиот Санџак. Кон градот гравитирале сите околни села, вклучувајќи го и Рилскиот манастир. Ц. Мазнеова, којашто била родум од селото Логодаж (се сретнува и како Логодаш), а живеела во селото Лешко, имала можност да расте и да живее во богати краишта. Двете села биле големи: Лешко имало 300 куќи, а Логодаж имало 200 куќи, а во двете села имало по една црква и по едно училиште во кои се учело на словенски јазик (Z 1891: 20–21). Интересот за овие краишта, кои се наоѓале на запад од Горна Џумаја, се зголемил и го регистрираме во печатот од 90-тите години на XIX век, особено во цариградскиот весник *Новини* и во списанието *Сборник за народни умотворби, наука и книжнина*. Описите на селото Лешко, на: песни, пословици, баења и гатанки од Горноџумајско се тесно поврзани со културниот напредок на овој крај. Селото станало толку познато што често се пишуvalo за него, особено од браќата Антон и Христо Поп Стоилови.¹ Токму тие ги регистрирале и најпознатите народни пејачки од Лешко: Митра (X)Ристова, Митра Стојанова, Христина Китанова, како и пејачите: Димитрија Атанасов, Стојан Кукалков и Стојан Христов. Впрочем, на една од пејачките, младата мома Митра Ристова ѝ посветивме и одделна студија, во која се задржавме на нејзиниот талент на создавање и пресоздавање песни со вклучување на различни мотиви.² Нема сомнение дека сето запишано од браќата Поп Стоилови на она што се однесува на Лешко, на народните обичаи, на песните и воопшто на фолклорот, произлегло директно или индиректно од знаењата на нивната мајка Цвета Мазнеова.

¹ На пример: А. П. Стоилов. 1891. „Описание на с. Лешко (Горно-Джумайско)“. *Новини*, бр. 22, 2–3; Хр. П. Стоилов. 1899. „Какъ се прави ‘премос’ и ‘бачија’ въ с. Лешко (Горно-Джумайско)“. *Въсѣи*, бр. 6, 3; Хр. П. Стоилов. 1899. „Дописки“. *Въсѣи*, бр. 77, 3.

² Видете: С. Ковилоски. 2021. „Прекрасниот ум на Митра Ристова, бисерот на македонската народна книжевност од XIX век“. *Годишен зборник на УГД*. Штип, бр. 17, 83–92.

Кон основните биографски податоци за Цвета Мазнеова

Главниот извор со податоци за животот на Мазнеова се токму нејзините синови Антон и Христо Поп Стоилови. Според тоа што го запишале тие, можеме да ги извлечеме основните податоци за животните врвици и за творечките инспирации на оваа народна пејачка. Така, врз основа на информациите на А. Поп Стоилов, по татко – Илкова, дознаваме дека Цвета Мазнеова била родена во 1833 година во селото Логодаж, петнаесетина километри од Горна Џумаја. Последното споменување на нејзиното име е во 1912 година, што значи дека времето на нејзината смрт треба да го бараме по овој период. Омажена била за свештеникот Стоил Ников од блиското село Лешко, по што го стекнала црковното звање презвитера. Од бракот со Стоил се родиле седум деца, меѓу кои познатите научници Антон и Христо Поп Стоилови, автори на голем број патописи, биографски, фолклористички, лингвистички и критички трудови и записи, коишто се однесуваат на горноџумајскиот говор, односно на македонските: говори, книжевници, верувања и обичаи. Благодарјќи на усилбите на семејството, и покрај сите тешкотии, Антон и Христо се стекнале со широка наобразба учејќи најпрво во родното село, а потоа во: Дупница, Солун, Софија и Виена, по што работеле како: учители, професори и етнографи во: Прилеп, Солун, Битола, Одрин, Цариград, Софија, Пловдив итн.

Се покажало дека нивната мајка Цвета била непресушен извор на песни и приказни, кои, уште како мали, имале можност да ги слушаат, но и целиот горноџумајски крај бидејќи таа важела за исклучителна пејачка. Во врска со ова, помалиот син Христо го запишал следното: „овие приказни сум ги запишал од мојата многусакана мајка, презвитера Цвета Мазнеова Илкова, уште во 1898 година во моето родно село Лешко (Горноџумајско – Македонија). Од неа сум запишал и многу други разни фолклорни материјали. Тука ѝ ја исказувам својата преголема благодарност бидејќи ми соопштува на драго срце сè што ќе ѝ дојде на ум. Мајка ми, на времето, била одлична пејачка во цело Горноџумајско“ (П. Стоилов, 1904: 29). Всушност, како што може да се види од материјалот изнесен во самата статија посветена на горноџумајскиот говор, напишана од Х. П. Стоилов, во основата на неговото истражување лежел говорот што го употребувала неговата мајка.

Сепак, нам, во преден план ни се песните што ги пеела Мазнеова. Така, под една песна запишана од А. П. Стоилов, се вели: „Слушана од презвитерја Цвета Мазнеова во с. Лешко, м. јули 1891 год. Од таа пејачка на возраст 58 години сум запишал 150 песни“ (Поп Стоилов 2000: 88). Овој краток запис ни е доволен да ја извлечеме годината на

нејзиното раѓање, но и да дознаеме дека освен приказни, Цвета знаела голем број песни, од кои, А. П. Стоилов запишал сто и педесет. Најголемиот дел од нив се објавени во двата, релативно мали, зборници на народни умотворби на Антон (*Сборник от б'лгарски народни умотворби* од 1894 и 1895), а потоа и на страниците на *Сборник за народни умотворби, наука и книжнина, Периодическото списание, Лоза и Известија на Народниот етнографски музеј во Софија* и тоа во периодот од 1890 до 1912 година. Песни со обележје дека потекнуваат од Лешко, наоѓаме и во списанието *Книжици за ѝрочии* („Скарале ми се снаа и золва“), но не можеме да потврдиме со сигурност дали се испеани од Ц. Мазнеова или од некоја друга пејачка, бидејќи не е назначен интерпретаторот.

Забележително е именувањето, на браќата Поп Стоилови, кое постојано го употребувале за својата мајка. Имено, тие постојано се повикувале на „презвистерја Цвета Мазнеова“, „презвитера Цвета Мазнеова“, „пр. Цвета Мазнеова“, „презвитера Цвета П. Стоилова“ или пак, „през. Цвета“. Очигледно, титулирањето со „презвитера“, на браќата им значело многу, потенцирајќи го фактот дека потекнуваат од свештеничко семејство.

А. П. Стоилов бил свесен дека се важни податоците за авторите, како што забележува со право и Марко Китевски (Китевски 2000: 13). Токму затоа, во предговорот на *Зборникот* од 1894 година, А. П. Стоилов го запишал следното: „Имињата на лицата од кои сум ги слушал песните ќе бидат објавени на соодветните места. Во една од книшките на мојот ‘Зборник’ ќе одбележам некои биографски податоци за поважните пејачи“ (Поп Стоилов 1990: 16). За жал, овие планови се изјаловиле поради финансиски причини, па од огромниот фолклорен материјал запишан од негови раце, бил објавен само еден дел. Од шесте книшки што планирал да ги објави А. П. Стоилов, се појавиле само две и тоа сосема скратени. Необјавени останале и споменатите биографски податоци за поважните пејачи, меѓу кои, сметаме, свое место секако требало да најде и Цвета Мазнеова. Можно е овие материјали да се загубени засекогаш, но ја оставаме и можноста да се наоѓаат во ракопис, закопани во некој архивски фонд во софиските архиви.

Кон поетиката на Цвета Мазнеова

Како што видовме, А. П. Стоилов изнесува информација дека Цвета Мазнеова му испеала сто и педесет песни. Најголемиот дел од испеаните песни се јуначки песни, а потоа следуваат: битовите песни, песни од политичкиот живот, ороводни песни итн. Што се однесува до метриката во стиховите, во нејзините пеења доминираат осмерецот и

десетерецот, со нагласена нарација и кои најчесто имаат цезура по четвртиот слог и се без припев.

Ќе наведеме некои од песните што се испеани во осмерец: „Марко се обложува со Евреите“, „Марко си ја зема пак булката“, „Стојаново жалење“, „Петкана и золвите“, „Син убиен од мајка си“, „Ерген бех, зле ми беше (Ороводна)“, „Мома Јова и две невести самовили“, „Стојан и Злата“, „Девојка покалуѓерена“, „Неда, жива закопана“, „Кантелена и цар Константин“ и др. Во десетерец се испеани песните: „Мара го чека мажа си Марка девет години“, „Марко ја откинува својата невеста, пленета од Турци“, „Љутица Богдан и Јован Авратин“, „Мара и снаа ѝ, кучка Павлевица“, „Смртта на Милош јунак“ и др.

Освен претпочитањето на осмерецот, друга карактеристика на пеењата на Мазнеова е што нејзините песни се организирани во одредена рамка, којашто најчесто се движи до 121 стих, како на пример песните: „Марко се обложува со Евреите“ (121 стих), „Марко си ја зема пак булката“ (113 стиха), „Мара и снаа ѝ, кучка Павлевица“ (111 стиха), „Марко ја откинува својата невеста, пленета од Турци“ (78 стихови) или „Мара го чека мажа си Марка девет години“ (101 стих). Други, пак, како песните: „Петкана и золвите“ (20 стиха) или „Смртта на Милош јунак“ (67 стихови), ја претставуваат долната граница, но сепак, песните со мал број стихови се повеќе исклучок, отколку правило.

Ваквата композициска стегнатост на песните Мазнеова ни ја покажува како опитна пејачка, изградена во стилот, можеби и превнимателна во однос на обидите за експериментирање, односно за импровизирање на одредени теми и мотиви. Меѓутоа, тоа не треба да го земаме за недостаток, туку едноставно треба да го прифатиме фактот што, ни се чини, повеќе посветувала внимание на ритмиката, отколку на проширување на поетските и на приказничките мотиви. На сметка на големите заплети (како кај Митра Ристова, на пример) и можностите што ги нудела народната поезија преку големиот број варијанти на еден мотив, интерпретациите на Мазнеова се: лесни, певливи, организирани во такт, со креативна инспирација што произлегувала од моментот.

Во песните на Мазнеова, од стилските фигури, стандардно, најупотребувани се епитетите: „убава Марија“, „високи чардак“, „Љуџа змиа“, „белото грло“, „јасна месечина“, но и оние поретките: „порти шимширови“, „камен сџанови“, „змија џејелена“, „сфилни џебове“, „суа речица“ итн. На епитетите ќе ги надоврземе и следните фигури: палилогија („по полето туку магли, / туку магли и праове; / по планина туку слани, / туку слани и градове“, во: Поп Стоилов 1990, п. 51: 95; „ударило Неда маќа, / Неда маќа, Неда башта“, во: Поп Стоилов 2000,

п. 4: 24); асонанција и консонанција („Нигде ми се чума не чу, / Чу се чума у Недине“, во: Поп Стоилов 1990, п. 4: 24); анафора („Кога дојде од гора од лова, / ега ле му двори поплени, / ега ли му порти потрошени, / ега ле му маќа подгазена, / ега ле му дете убодено“, во: Поп Стоилов 2000, п. 9: 30). Макар што овие стилскоизразни средства не ги сретнуваме толку често колку епитетите, им даваат посебен шарм на, навидум, едноставноизградените поетски слики на местата каде што се употребени. Очигледно е дека на Мазнеова ѝ била многу важна поедноставната структура на стиховите, со повремена употреба на различни стилски фигури за уметничко обликување на песните.

Во однос на јазикот, Мазнеова пеела на родното горноцумајско наречје, надополнето со извесни турцизми. Дека песните на Мазнеова биле вистински показател за горноцумајскиот говор, преку повеќе примери ни потврдува Христо Поп Стоилов, во обемната студија „Горноцумајските говори“ од 1904 година. Во студијата, во делото посветен на с. Лешко, Х. П. Стоилов се повикува на објавените песни од страна на својот брат Антон, коишто, според наведените броеви, ѝ припаѓаат токму на Цвета (П. Стоиловъ 1904: 2; П. Стоилов 1905: 183).

Песната „Мара и снаа ѝ, кучка Павлевица“ е првата песна од Зборникот на А. П. Стоилов од 1894 година. Јазичните особености на оваа творба ги разгледал самиот запишувач А. П. Стоилов. Притоа, неговиот интерес бил сконцентриран на одредени термини карактеристични за горноцумајскиот говор и на нивното акцентирање. Така, тој посочува дека прилогот *меџу* во Горноцумајско, при разговор се изговарал и како *моџу*; дека некои термини (енишер – нов, рушки – остри) биле карактеристични за Горноцумајско; дека во горноцумајскиот, но и во малешевскиот говор, на почетокот на зборот, х сосема се отфрла, како и во средината кога се наоѓа пред „гласна буква“: рана, леп, убав, кренаа, наместо: храна, хлеб, хубаво итн.; акцентот на активниот партицип од женски род еднина секогаш бил на последната самогласка: видѐл, останáл, а од женски род еднина – на претпоследната самогласка: видѐла, останáла итн.; исклучок правеле двосложните партиципи на кои акцентот паѓал на последната самогласка: ошлá, билá итн. (Поп Стоилов 1990: 19–20).

Во продолжение ќе презентираме и дел од песната „Стојаново жалење“ во нејзината оригинална форма, односно онака како што е запишана и објавена: „Стоја̀не, морѐ Стоја̀не! / Вѝта се гòра развѝва, / Вѝта гòра, вѝта бука, / ’Арамѝ се збѝраа: / Кòлку са лѝс’ѝе у гòра, / Тòлку арамѝ в’ гòра, / Се Стоја̀нова прилика“ (П. Стоиловъ 1894б: 26). Под стиховите се наоѓаат осум фусноти (една на стр. 26, 7 на стр. 27) за дообјаснување на употребените зборови. Така, првата и единствена фуснота на страница 26, зборот „збѝраа“ го објаснува со „собираат“, првата фуснота на страница 27, зборот ма’кѝа го објаснува

со „мајка“ итн. Оваа ајдутска песна, во суштина, го прикажува мајчиното несогласување со синот Стојан, којшто сакал да замине во ајдути. Откако тој сепак заминал, мајката го колнела. Во меѓувреме, ајдутската дружина го чекала Стојана. Своето доцнење Стојан го оправдал со изговорот дека мајка му не го пуштала, но тој не ја послушал. Покрај хиперболичното „колку са лисје у гора, / Толку арамии в гора“, преку дијалозите на мајката, на Стојан и на дружината, Мазнеова го засилувала впечатокот. Очигледно е дека искусната Мазнеова знаела да го задржи вниманието на слушателот и да ја пренесе својата умешност во интерпретирањето на песните.

Крајни белешки

Цвета Мазнеова (се сретнува и како Илова-Мазнеова, а подоцна и како Цвета Поп Стоилова) (1833, с. Логодаж, Горноцумајско – по 1912, с. Лешко, Горноцумајско) е една од најпројавените македонски интерпретаторки на народни песни. Била омажена за свештеникот Стоил Ников од с. Лешко, со кого имале седум деца. Основни извори со податоци за нејзиниот живот се нејзините синови Антон и Христо Поп Стоилови. На А. П. Стоилов му испеала 150 песни, од кои се објавени само еден мал дел. Најголемиот дел од испеаните песни се јуначки песни, а потоа следуваат: битовите песни, песни од политичкиот живот, ороводни песни итн. Што се однесува до метриката во стиховите, во нејзините пеења доминираат осмерецот и десетерецот. Композициската стегнатост на песните на Мазнеова ни ја покажува како опитна пејачка, изградена во стилот, која повеќе посветувала внимание на ритмиката, отколку на проширување на поетските и на приказничките мотиви. На сметка на големите заплети и на можностите што ги нудела народната поезија преку големиот број варијанти на еден мотив, интерпретациите на Мазнеова се: лесни, певливи, организирани во такт, со креативна инспирација што произлегувала од моментот.

ЛИТЕРАТУРА

Китевски, М. 2000. „Местото на Антон Поп Стоилов меѓу собирачите на македонски народни умотворби“. *Македонски народни умотворби*. Составил и редактирал д-р Марко Китевски. Скопје: Институт за македонска литература.

Ковилоски, С. 2021. „Прекрасниот ум на Митра Ристова, бисерот на македонската народна книжевност од XIX век“. *Годишен зборник на УГД*, Штип, бр. 17.

П. Стоиловъ, А. 1891. „Описание на с. Лешко (Горно-Джумайско)“. *Новини*, брой 22.

П. Стоиловъ, А. 1894б. „Стојаново желание“. *Лоза*, книжка 5.

П. Стоиловъ, Х. 1899. „Дописки“. *Въстѣи*, брой 77.

П. Стоиловъ, Х. 1899. „Какъ се прави ‘премос’ и ‘бачѣиѧ’ въ с. Лешко (Горно-Джумайско)“. *Въстѣи*, брой 6.

П. Стоиловъ, Х. 1904. „Горно-Джумайски говоръ, звукове, форми и образци (по програмата на проф. д-ръ Б. Цоневъ)“. *Сборникъ за Народни Умоѣворения, Наука и Книжнина*, Книга XX.

П. Стоиловъ, Х. 1905. „Ударението въ Горно-Джумайския говоръ“. *Извѣстѣя на семинара ѣо славянска филологѣя*. София.

Поп Стоилов, А. 1990. *Македонски народни ѣесни*. Ред. д-р М. Китевски. Скопје: Институт за фолклор „Марко Цепенков“.

Поп Стоилов, А. 2000. *Македонски народни умоѣворби*. Ред. д-р М. Китевски. Скопје: Институт за македонска литература.

Сборникъ оѣъ бълѣарски народни умоѣворения, вѣѣускъ I, биѣови ѣѣсни. (1894a). Събирателъ-издателъ А. П. Стоиловъ. София.

Сборникъ оѣъ бълѣарски народни умоѣворения, ѣѣсни изъ ѣолийѣическия живоѣѣъ, книжка II. 1895. Събирателъ-издателъ А. П. Стоиловъ. София.

Z (Георги Стрезов). 1891. „Два санджака отъ источна Македонѣя“. *Периодическо сѣисание на Бълѣарскоѣо книжовно дружестѣво въ Средѣць*, XXXVIII. Средѣць: Държавна печатница, 1891.

THE INTERPRETER OF FOLK SONGS, THE POET CVETA MAZNEOVA

Slavčo Koviloski

Institute of Macedonian Literature, Skopje

Summary

The subject of our research is Cveta Mazneova, a famous interpreter of folk songs from the village of Leško, Gorna Džumaja. The main sources for her are her sons Anton and Hristo Pop Stoilov. Anton wrote 150 songs, of which only a small part has been published. As for the versification, in her chants eight and ten syllable lines dominate. The compositional tightness of Mazneova's songs shows us that she was an experienced singer, with a built style, who paid more attention to rhythm rather than to the extension of poetic and storytelling motifs. Despite the large plots and the possibilities that folk poetry offered through the large number of variants of one motif, Mazneova's interpretations are creatively inspired, light, singable and rhythmically organized.